

Halina Pelcowa*

 <https://orcid.org/0000-0002-1380-4943>

BURKA W LUDOWEJ INTERPRETACJI. NA PRZYKŁADZIE WYPOWIEDZI MIESZKAŃCÓW WSI REGIONU LUBELSKIEGO

BURKA IN FOLK INTERPRETATION. A STUDY BASED ON FIELD
RECORDINGS OF VILLAGE RESIDENTS OF THE LUBLIN REGION

Keywords: *burka*, dialect, word, meaning, the Lublin region

Słowa kluczowe: *burka*, gwara, słowo, znaczenie, Lubelszczyzna

Burka (a także formy pokrewne: *burek*, *burczak*, *burczanka*, *burocha*) to w gwarach Lubelszczyzny¹ nazwa wieloznaczna, określająca pięć desygnatów.

Według *Encyklopedii staropolskiej* [Gloger, 1985, s. 216] nazwa i desygnat są pochodzenia wschodniego, prawdopodobnie tatarskiego lub tureckiego (po persku *berek*, *berk* ‘sukno z pilśni wielbłądziej’, a tureckie *berk* oznacza opończę z takiego sukna). Pierwsze burki, używane w Polsce w wieku XVII, były zdobyte na Tatarach lub kupowane od kupców krymskich i astrachańskich. Zygmunt Gloger pisze, że rycerstwo polskie zaczęło używać burek za Jana III, gdyż jeźdźca i konia w znacznej części pokrywały, a krymska burka była dobra na deszcz. Franciszek Sławski [1952–1956] *burki* nie notuje, a Aleksander Brückner w *Słowniku etymologicznym języka polskiego* podaje znaczenie ‘opończa’, dodając, że:

* Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Humanistyczny, Instytut Filologii Polskiej, pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4A, 20-031 Lublin, e-mail: halina.pelc@poczta.umcs.lublin.pl.

¹ Publikacja finansowana w ramach Programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2018–2023, nr projektu 0125/NPRH7/H11/86/2018.

[...] do nas nazwa przyszła ze wschodu, Rusi, nie naodwrot, ale na wschodzie tylko nazwy koloru nadają się do jej wykładu, tur. pers. *bur*, o ‘rudawym’, ‘lisim’, mong. *bürüj*, ‘ciemny’ [Brückner, 1957, s. 50].

Stanisław Stachowski w *Słowniku historyczno-etymologicznym turcyzmów w języku polskim*, podbudowując swoje rozważania bogatą literaturą przedmiotu, pisze tak:

Na tatarskie pochodzenie wyrazu wskazują polscy pisarze XVII i XVIII wieku [...]. Por.: [osm.-tur., tat.] *börk*, *bürk* (1680: *börk*’, *bürk*’) ‘galerus acuminatus, pileusve pluvialis, aut etiam alius quivis; kapeluß, czapká; Tartaris pallium pluviale breve ex phyltro confectum; [pol.] burká’ [...]; tat. *bürk* (1869: *bwrk*’), *bürük* (*bwrwk*) ‘šapka mjechovaja; plašč’ ot’ doždja, burka’ [...]; wyraz jest też bardzo bogato poświadczony w różnych formach w tur. dialektach Anatolii [...]. – Jest to der. z suf. *-k*, tworzącym rzeczowniki i przymiotniki, od czasownika *bürü-* ‘okrywać, owijać, zawijać’ <*bür-*, *bur-*> ‘ściskać, marszczyć, układać materiał przy szyciu w fałdy’. Ponadto trzeba dodać, że w języku tur. nieznanne są przypadki urabiania nazw ubioru lub stroju od nazw koloru, jak przyjuje Brückner [Stachowski, 2014, s. 97].

W *Elektronicznym słowniku języka polskiego XVII i XVIII wieku* [ESJP] przy opracowywanym haśle czytamy, że najwcześniejsze poświadczenia *burki* pochodzą z roku 1638, a samo słowo wywodzi się z tureckiego, gdzie *bürk* ‘nakrycie wierzchnie: płaszcz, a szczególnie czapka, kapelusze’ przekłada się w języku polskim na znaczenia: 1) ‘wierzchnie okrycie bez rękawów, noszone na zbroi, używane jako uzupełnienie stroju rycerskiego’, 2) ‘obszerne okrycie wierzchnie, często z kapturem, wykonane z grubej tkaniny, chroniące przed deszczem i chłodem, opończa, peleryna’. Dodatkowo słowo łączy się z ‘imieniem psa’.

W *Słowniku języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego [1958, s. 731] *burka* oznacza ‘długi i obszerne płaszcz z kapturem, zrobiony z grubej tkaniny, z rękawami’ (wcześniejsze *burki* nie miały rękawów i były dopełnieniem stroju rycerskiego). W gwarach przełomu XIX i XX wieku [Karłowicz, 1900, s. 139–141] nazwa *burka* jest przypisana spódnicy wełnianej lub wutowanej, z odesłaniem do okolic Chełma i Ropczyc. Nazwy pokrewne *burek* i *burczak* to z kolei określenia ‘fartucha z wełny, w pasy białe i czarne’, notowanego na Mazowszu i w Małopolsce, a *burocha* to ‘sukmana wełniana koloru burego (tzn. ciemno-brunatnego)’, poświadczona z Radomskiego.

W *Słowniku gwar polskich* PAN [SGP, s. 127–128] *burka* ma trzy znaczenia: 1) ‘wierzchnie okrycie z grubego sukna’ – o zasięgu ogólnopolskim, 2) ‘spódnica wełniana’ – poświadczona z Małopolski i południowego Mazowsza, 3) ‘fartuch wiejski’ – z okolic Łukowa, Garwolina, Kielc i Iłży. Podobne znaczenia ma *burocha*

[SGP, s. 133] zlokalizowana na Kielecczyźnie, w Sandomierskiem i Radomskim. *Burczanka*, jako ‘zapaska’, przywołana jest z Mazowsza, Polski północnej i sporadycznie z Lubelszczyzny [SGP, s. 120], *burek* w znaczeniu ‘fartucha noszonego przez kobiety wiejskie, niekiedy na ramionach, wełnianego, w czarne i białe paski’ [SGP, s. 125–126] – z Mazowsza południowego, Kieleckiego, Łódzkiego, Ziemi Łukowskiej, okolic Puław, a jako ‘fartuch do siania zboża’ – z okolic Puław i Garwolina. Inne znaczenie słowa *burek* to: ‘spódnica zimowa z wełny’ – notowana koło Garwolina oraz ‘ciepłe wierzchnie okrycie męskie, kurtka’ – z Mazur i Warmii. Z kolei w *Słowniku gwar małopolskich* znajdziemy *burek* jako ‘fartuch noszony przez kobiety wiejskie’ notowany z Małopolski północnej i Mazowsza [SGM, s. 39], *burkę* ‘spódnicę wełnianą, często na osnowie z nici lnianych lub wełnianych’ ze Spiszu, ‘fartuch wiejski’ z okolic Iłży, ‘krowę burej maści’ z Małopolski [SGM, s. 39–40], a *burochę* ‘wierzchnie okrycie męskie; rodzaj płaszczka, sukmany z grubego, zwykle brązowego sukna’, ‘rodzaj zapaski noszonej na ramionach’ i ‘nazwę krowy burej maści’ z Małopolski [SGM, s. 40]. Te poświadczenia znajdują odzwierciedlenie także w gwarach Kielecczyzny, por. *burka*: ‘spódnica wełniana, odświętna’, ‘ubranie zimowe do kolan podszyte watoliną’ [Dejna, 1974, s. 267] i ‘rodzaj zapaski do pasa zakładanej na co dzień przez kobiety wiejskie’ [Cygan, 2009, 315], a także ‘krowa koloru burego, ciemnoszarego z brunatnym odcieniem’ [Dejna, 1974, s. 267]. Ponadto *burczak* i *burczocho* nazywają ‘zapaskę, samodzielowy fartuch wiejski noszony też na ramionach’, *burek* ‘zapaskę, samodzielowy fartuch wiejski’, *burocho* ‘spódnicę wełnianą, odświętną’, ‘wełniane samodzielowe okrycie kobiece, zapaskę noszoną na ramionach’, ‘okrycie z wełny’ i ‘krowę burą’ [Dejna, 1974, s. 267].

Józef Kaś [2011, I, s. 67; 2015, I, s. 438–439] notuje *burkę* w gwarach orawskich i podhalańskich w trzech znaczeniach: ‘burzy’, ‘awantury, utarczki’ oraz ‘grube-go i długiego płaszczka męskiego’. Słowo *burek* autor podaje jedynie jako imię psa, a *burochę* jako imię krowy. Podobne znaczenie *burki* pojawia się w *Słowniku gwar śląskich* [Wyderka, 2002, s. 104, 108], gdzie jest to ‘wierzchnie okrycie męskie z grubego sukna’, a *burzka* łączy się z burzą i wyładowaniami atmosferycznymi.

W gwarach Lubelszczyzny² *burka* znana jest w pięciu znaczeniach (por. mapę 1):

- I – ‘okrycie wierzchnie z grubego, ciemnego sukna lub filcu, mające postać peleryny z kapturem, używane podczas podróży’;
- II – ‘duża chusta wełniana w kratę, z frędzlami, zakładana przez kobiety na ramiona i na głowę’;
- III – ‘ciepła spódnica wełniana’;

² Lubelszczyzna to obszar Polski środkowo-wschodniej ograniczony terytorialnie do obecnego województwa lubelskiego. Podstawą analiz są wypowiedzi 800 osób w wieku 70–90 lat, zebrane w latach 2000–2019 w 400 miejscowościach. Ze względu na ograniczenia objętościowe w dalszej części artykułu przywołujemy tylko wybrane fragmenty wywiadów terenowych, reprezentatywne dla całości.

IV – ‘wełniany lub lniany fartuch do pasa’;

V – ‘fartuch do pasa zakładany do pracy w polu i w gospodarstwie’.

W znaczeniu pierwszym *burka* jako ‘okrycie wierzchnie z grubego, ciemnego sukna lub filcu, mające postać peleryny z kapturem, używane podczas podróży’ jest znana na całej Lubelszczyźnie (por. *burka I* na mapie 1) i konceptualizowana w następujący sposób:

Burka to męski strój sukniany z kapturem (Grabowiec, powiat zamojski); *Burka była uszyta z matyriału, długi taki z koca, z takiego grubego koca, to było długi do samyż ziemi. Jak były wielkie mrozy, a mężczyźni jeździli du lasa, to te burki zakładali na siebie i jichali, żeby ni zmarzli pu nogach i wszędzie* (Łukowa, powiat biłgorajski); *Burka to je tako jakby coś, jakby sukmana chłopsko, ale z nojgrubszego towaru do pudróży* (Wierzbica, powiat kraśnicki); *Była ta burka sukniana, to była jak peleryna, gruba była, sukniana* (Uhrusk, powiat włodawski); *Burka to rodzaj płaszcz z granatowego sukna podbitego barankiem z rozłożystym barankowym kołnierzem* (Chmielek, powiat biłgorajski); *Burka to sukienne męskie nakrycie wierzchnie* (Orłów Murowany, powiat krasnostawski); *Burka z kołpakiem i grubsza taka dla furmanów* (Koszoły, powiat bialski); *Burka to dawne wierzchnie okrycie męskie* (Niedźwiada, powiat lubartowski); *Burka to długie i grube palto męskie z kapturem* (Tarnawatka, powiat tomaszowski); *Burka to długie okrycie wierzchnie z kapturem* (Ochoża, powiat chełmski); *Burka to starodawne wierzchnie okrycie męskie, na wirzch zakładane na inne odzinie* (Matiaszówka, powiat bialski); *Burka była gruba, z wełny* (Siedliska, pow. łukowski); *Burki byli grube takie, to było wierzchnie odzienie* (Żabików, powiat radzyński); *Burka to z gruby wełny, na kozuch zakładali burke* (Kulczyn, powiat włodawski); *Burka u nas z baszłykiem* (Żdżarka, powiat włodawski); *Burka to zimowe odzinie* (Sulów, powiat kraśnicki); *Burka to długa i taka nizdarna, ale ciepła* (Borzechów, powiat lubelski); *Burka to długi, gruby płaszcz* (Momoty Dolne, powiat janowski); *Burka z sukna, bardzo szeroka i gruba* (Stojeszyn, powiat janowski); *Burka była z sukna samodziłowego, dobra była na podróż, bo ciepła i szeroka* (Wronów, powiat lubelski); *Burka to starodawny gruby płaszcz* (Ratoszyn, powiat opolski); *Chłopy nosili sukinne burki* (Drozdówka, powiat lubartowski); *Burka była z kapturem i ciemnego koloru, wsadzało sie jo na inne ubranie wierzchnie* (Żdżary, powiat łukowski); *Szyli burki z baszłykami, po dzisiejszemu z kapturami* (Kopina, powiat łęczyński); *Burka, to nie każdego było stać, to była tako z takiego jakby towaru, jakby to powiedzieć, to był szorstki towar, ale gruby i taki sztywniższy jak koc. Taki był, nie wim jak sie nazywoł tyn towar i to był przeważnie koloru takiego jakby brązowego. To było takie łodzinie burka, to to było nie wim czy podszywane czym, ale to było bardzo duże łodzinie. [...] Wziuł lejce [...] to mu rúk nie było widać, tam takie były długie, podciugnun se troche to móg jechać i jechać, i zimno mu nie było w jaki nie byłby mróz. Tu miol taki jak kaptur duży na głowe, tutaj był taki ściugany także i twarz miol zakrytu z boku i wszystko.*

Taki był lubiór jak nie było samochodów. Burka to było takie duże łodzinie, grube i to na wirzech kozucha czy kufajke, to dopiero facet wkładol se te burke i to sie lokrucól i siadol na wiuzce i jechoł (Annopol, powiat kraśnicki).

Znaczenie drugie, czyli *burkę* jako ‘dużą chustę wełnianą w kratę, z frędzlami, zakładaną przez kobiety na ramiona i na głowę’, zanotowano w okolicach Puław i Bychawy (zob. *burka II* na mapie 1), na przykład:

Burka to wełniana chusta zakładana na ramiona (Skowieszyn, powiat puławski); Burka to wielgie, jakby szal, chusta, dawni na głowe i na ramiona baby zakładały, to było swoji roboty, wełniane w kratę (Dęba, powiat puławski); Burka to chusta z sukna, wyszywana (Osmolice, powiat lubelski); Burka to ubiór wełniany na plecy (Zarzecze, powiat puławski).

W tym znaczeniu *burka* notowana jest na Lubelszczyźnie obocznie z nazwami: *burczak, chusta, chustka, chustka sukienna, chustka szalowa, chustka wełniana, chustka zajączkowa, jesionka, maciek, manaszka, opinocha, ościełówka, płachta*, przy czym *burczak* (por. *burczak II* na mapie 1) jako forma pokrewna *burki* występuje wyłącznie w okolicach Puław, na przykład:

Burczok to wielga chusta, tako wełniano pelerynka zakładana na ramiona, tako kratkowano (Skowieszyn, powiat puławski); Burczok to dawnej roboty, wełno przerabiany, zwykle w kraty drobne (Bałtów, powiat puławski).

Burka w gwarach Lubelszczyzny to także ‘ciepła spódnica wełniana’ (por. *burka III* na mapie 1), notowana obocznie z *burochą, spódnicą, spódnicą wełnianą, wełniakiem, wełnianką*, a w przywołanym wyżej znaczeniu notowana na północy regionu oraz wyspowo w okolicach Tomaszowa Lubelskiego i Biłgoraja, na przykład:

Burka to spódnica wełniana, odświętna (Różanka, powiat włodawski); Burka to spódnica z materiałów tkanych (Wólka Rokicka, powiat lubartowski); Były też burki w pasy biegnące wzdłuż. Paski były w różnych kolorach, szyte były z jednego materiału, pięć lokci długości. Burka była dwukolorowa, bordowo z zilonym czy buraczkowa z siwym. Każdy pasek był zrobiony bociankiem w dwa motki. Paski były szerokości pół i centymetr, wątek wełniany z wełny kupowanej (Leszkowice, powiat lubartowski); Spódnica burka z materiału tkanego z kupnej bawełny, na co dzień były burki parciane, a od święta wełniane (Czemierniki, powiat radzyński); Burki w drobne pasy wełniane do kościoła (Dębica, powiat lubartowski); Burka była, takie spódnice burkowe z wełny. Te w pasy nazywano dwoistymi, bo miały paski zdłuż w różnych kolorach, białym, granatowym, siwym (Niemce, powiat lubelski); Burki to spódnice letnie i zimowe szyte z pięciu pótek, był to materiał samodzielowy w pasy tkany prostym splotem. Spódnica taka układana była w pasie w malutkie faldy, i to nazywano burki (Łucka, powiat lubartowski); Burki były z materiałów tkanych z osnowo lniano i wątek wełniany z nici fabrycznych, szyte z czterech pótek, silnie marszczone i wszyte w oszewke, wiązane na troczki, szcztoko obszyte u dołu. Im spódnica była szersza, tym była ładniejsza (Kolechowice, powiat lubartowski);

Szyli burki. Burka to taka spódnica zimowo troche lniana, troche wełniana, plisowana, nazywała si burka włodawska. To było tkane takim grubszym wełnianym (Janówka, powiat włodawski); Spódnice takie kobiety miały burki z takim ogonem do ziemi, to sie nazywały burki (Wola Osowińska, powiat radzyński); Dawna spódnica zimowa wełniana to burka (Worgule, powiat bialski); Burka to spódnica domowej roboty (Ortel Książęcy, powiat bialski); Burka to dawna spódnica zimowa wełniana (Motwica, powiat bialski); Burka była wełniana na zime, taka spódnica gruba (Wola Różaniecka, powiat biłgorajski); Burka to gruba lniana spódnica w prążki (Rebizanty, powiat tomaszowski); Burka to spódnica wełniana ze szczoteczko u dołu (Wola Obszańska, powiat biłgorajski); Na zime byli spódnice z wełny, burki z białymi pasami u dołu (Ciosmy, powiat biłgorajski); W zimie noszono spódnice burki, ciemnobrązowe lniane i wełniane, u dołu wrabiano białe pasy (Stara Huta, powiat zamojski); W zimie była burka, taka spódnica zy lnu albo z jaki wełny, gruba była, ciepła (Susiec, powiat tomaszowski); Z wełny szyto burki, to takie spódnice grube czarne, ale i kolorowe (Dąbrowica, powiat biłgorajski); Burka to spódnica swoji roboty, tkana z konopi (Ratoszyn, powiat opolski); Burki wełniane na zime, takie spódnice samodzielowe w drobne prążki lub granatowe (Karczmiska, powiat opolski); Spódnica to była nazywana burka, z dwóch półków szyta i marszczuna w pasie (Korchów, powiat biłgorajski); Burka to wełniana spódnica, w kolorach przyważnie żółtym, buraczkowym, zielonym, burym jakim, marszczune i plisuwane, i mieli u dołu perebory (Opole, powiat parczewski); Baby w burkach wełnianych chodzili zdobionych pereborami (Uhnin, powiat parczewski); Burka to wełniana spódnica z cienko przędzonej wełny w jednolitym kolorze, zielonym, czerwonym, pomarańczowym, bordo, czarnym, brązowym i popielatym. Miała cztery bryty, a dół zrobili perebory (Wólka Tarnowska, powiat chełmski).

Obok *burki* w tym znaczeniu w dwóch wsiach koło Kocka pojawia się *burocha*, na przykład:

Te burochy szyły jak nojgrubsze, bo panna musiała wyglądać puważnie, tak grubi w sobie (Dębica, powiat lubartowski); Burocha to spódnica z wełny (Górka, powiat lubartowski).

W okolicach Puław, a także Lubartowa, Łęcznej, Bełżyc, Bychawy i Kraśnika notujemy ponadto *burkę* w znaczeniu ‘wełnianego lub lnianego fartucha do pasa’ (zob. *burka IV* na mapie 1), na przykład:

No a wszystko to był fartuch, farbowało sie te nici cerwuno, zieluno, granatowo i robiło sie burki, takie zapaski. Burki to fartuchy wełniane własnej roboty (Pogonów, powiat puławski); Burka to fartuch z grubego materiału (Wąwolnica, powiat puławski); Burka to fartuch wełniany (Polichna, powiat kraśnicki); Burka to zopaska, ale tako lepsi (Borowa, powiat puławski); Burka to jest po prostu fartuch (Gołąb, powiat puławski); Burka to fartuch wełniany ze strykami (Węglinek, powiat kraśnicki); Burka to fartuch z grubej tkaniny (Krzczonów, powiat lubelski); Burka

to fartuch wełniany albo z płótna. Płócienne burki były do prac w gospodarstwie, a wełniane na święto (Wola Gułowska, powiat łukowski); *Burka to fartuch wełniany lub płócienny* (Zarzecze, powiat puławski); *Burki to takie zapaski wełniane w pasy* (Ułęż, powiat puławski); *Zimo bogatsze kobiety nosiły burki wełniane* (Puchaczów, powiat łęczyński); *Burki noszo obecnie na co dzień, to fartuchy lniane w drobne poprzeczne pasy różnokolorowe, tkane w domu* (Baranów, powiat puławski).

Burka w tym znaczeniu notowana jest obocznie z nazwami: *burczak, burczanka, burek, fartuch, fartuszek, półeczka, półka, zapaska, zapaśnik*.

Trzy inne nazwy pokrewne *burki*, czyli *burczak, burczanka* i *burek*, zajmują zbliżone geograficznie obszary występowania (por. *burczak IV, burczanka IV, burek IV* na mapie 1), w tym:

- *burczak* w okolicach Parczewa, Radzyna Podlaskiego, Lubartowa i Puław, na przykład:
- *Burcok to fartuch do pasa* (Stok, powiat puławski); *Burczok to fartuch wełniany* (Michów, powiat lubartowski); *Burczok to fartuch z grubego materiału* (Wąwolnica, powiat puławski); *Burczok to do pasa, to jakby spódnica domowej roboty* (Czemierniki, powiat radzyński); *Burcok to fartuch lniany* (Skowieszyn, powiat puławski); *Burczak to fartuch taki* (Przewłoka, powiat parczewski); *Burcak to fartuch z płótna lnianego noszony przez kobiety na spódnicy* (Paszki Duże, powiat radzyński); *Burcoki to zapaski wełniane w poprzeczne pasy kolorowe* (Bałtów, powiat puławski); *Burcok nosono na spódnice, była to zapaska u jednych lniano, u drugich wełniano, tkano w poprzeczne kolorowe pasy* (Żyrzyn, powiat puławski);
- *burczanka* w okolicy Lubartowa, na przykład:
- *Burczanka to zapaska w podłużne paski* (Kamionka, powiat lubartowski); *Na spódnice to burczanki wylniane kobiety zakładały* (Nowodwór, powiat lubartowski);
- *burek* w Dębicy, Górcie, Żerdzi, Żyrzynie, Osinach i Gołębiu, na przykład:
- *Burek to fartuch wełniany* (Dębica, powiat lubartowski); *Fartuchy były tkane w paski poprzeczne, to burek tyn fartuch, szeroki z dwóch pólek* (Żerdź, powiat puławski); *Burek był granatowy w czerwone ząbki* (Żyrzyn, powiat puławski); *Burek to fartuch w drobne poprzeczne paski* (Osiny, powiat puławski).

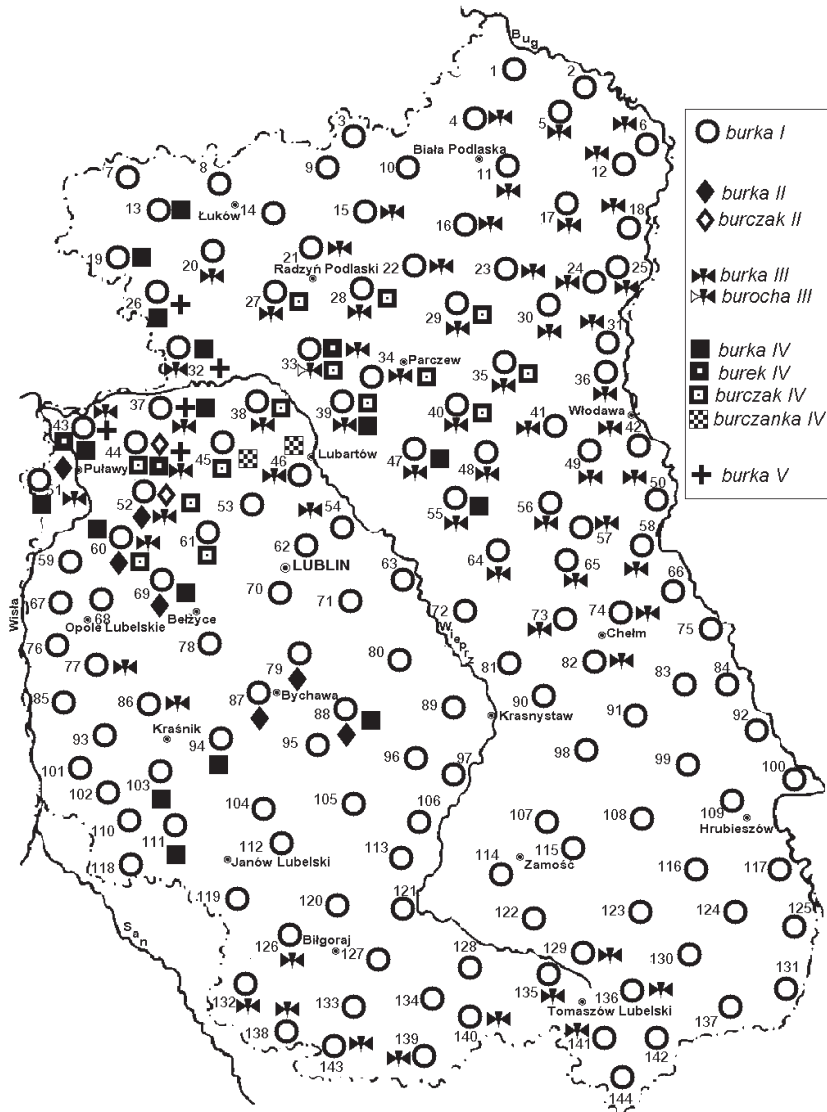
Inny aspekt zastosowania *burki* to ‘fartuch do pasa zakładany do pracy w polu i w gospodarstwie’ (zob. *burka V* na mapie 1), notowany na Lubelszczyźnie północno-zachodniej obocznie z nazwami *fartuch, zapaska, zapaśnik* i *zgrzebniak*, na przykład:

Płócienne burki były do prac w gospodarstwie (Wola Gułowska, powiat łukowski); *Burka to zapaska do pasa zakładana kiedyś na co dzień przez kobiety* (Gołąb, powiat puławski); *Burka to jest fartuch, to były takie burki i w taki burce brało sie w podolek kartofle i sie sadziło* (Osiny, powiat puławski).

Burka jako nazwa i desygnat należą do przeszłości, przywoływanej we wspomnieniach osób najstarszych. Wartość kulturowa tkwi zarówno w nazwie, jak i w jej zasięgach terytorialnych, oddających istotne różnice regionalne na terenie Lubelszczyzny. Znaczenie ‘okrycie wierzchnie z grubego, ciemnego sukna lub filcu, mające postać peleryny z kapturem, używane podczas podróży’ obejmuje cały obszar regionu, a cztery inne znaczenia, oscylujące wokół chusty, spódnicy i fartucha, grupują się przede wszystkim na Lubelszczyźnie północno-zachodniej i północnej oraz na Lubelszczyźnie południowej w okolicach Bychawy (*burka* jako chusta i jako spódnica), Kraśnika (w znaczeniu ‘wełniany lub lniany fartuch do pasa’), a także Biłgoraja i Tomaszowa Lubelskiego (w znaczeniu ‘ciepła spódnica wełniana’).

Burka jest wytworem materialnym, ale też społecznym i kulturowym, z wpisaną symboliką. Jednak podobnie jak w przypadku innych nazw i desygnatów dawnych, obecnie zapomnianych, właściwego znaczenia nabiera dopiero wtedy, gdy zostanie włączona w kontekst kulturowy. Podstawę stanowi tu aspekt fizyczny, spostrzeżeniowy, oparty na wyglądzie burki (kolor, kształt), właściwościach materiału, oraz aspekt funkcjonalny, pokazujący burkę jako okrycie przydatne dla człowieka i zapewniające ciepło. I te właściwości stanowią podstawę nominacji semantycznej.

Mieszkańcy wsi często odwoływali się do innych desygnatów, przez porównanie nieznanego lub z trudem przypominanego odzienia z ubraniem bardziej znanym. W ten sposób burka została skojarzona z wyglądem sukmany, płaszcza, paltka, a także spódnicy, fartucha, grubej chustki. Jednak rzeczywista popularność nie przekłada się na kod kulturowy, który tkwi w przeszłości i należy już jedynie do osób starszego pokolenia. Współczesność niweluje ten kod. U młodego pokolenia nie ma potrzeby uaktualniania dawnego znaczenia, a słowo *burka* pojawia się jedynie w odniesieniu do nakrycia muzułmańskiego.

Znaczenie I – ‘okrycie wierzchnie z grubego, ciemnego sukna lub filcu, mające postać peleryny z kapturem, używane podczas podróży’

Znaczenie II – ‘duża chusta wełniana w krąg, z frędzlami, zakładana przez kobiety na ramiona i na głowę’

Znaczenie III – ‘ciepła spódnica wełniana’

Znaczenie IV – ‘wełniany lub lniany fartuch do pasa’

Znaczenie V – ‘fartuch do pasa zakładany do pracy w polu i w gospodarstwie’

MAPA 1. Burka i formy pokrewne – znaczenia

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

Skróty konwencjonalne

der.	– derywat	por.	– porównaj
mong.	– mongolski	suf.	– sufiks
osm.	– osmański	tat.	– tatarski
pers.	– perski	tur.	– turecki
pol.	– polski		

Słowniki

ESJP – GRUSZCZYŃSKI Włodzimierz, red., *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku*, https://sxvii.pl/index.php?strona=lista&zn_forma_sposob=0&zn_forma=burka&uklad=af (dostęp: 19.05.2020).

SGM – WRONICZ Jadwiga, red., 2016, *Słownik gwar małopolskich*, opr. zespół Zakładu Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, t. I: A–Ó, Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Kraków.

SGP – REICHAN Jerzy, URBAŃCZYK Stanisław, red., 1989, *Słownik gwar polskich*, opr. zespół Zakładu Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, t. III, z. 1(7), Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Kraków.

BIBLIOGRAFIA

BRÜCKNER Aleksander, 1957, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa.

CYGAN Stanisław, 2009, *Z gwary świętokrzyskiej*, Muzeum Wsi Kieleckiej, Kielce. Kielce Towarzystwo Naukowe, Kielce.

DEJNA Karol, 1974, *Słownictwo ludowe z terenów województw kieleckiego i łódzkiego (A–B)*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, t. 20, s. 189–277.

DOROSZEWSKI Witold, red., 1958, *Słownik języka polskiego*, t. I, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

GŁOGER Zygmunt, 1985, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. I, Wiedza Powszechna, Warszawa.

KARŁOWICZ Jan, 1900, *Słownik gwar polskich*, t. I, Nakładem Akademii Umiejętności, Kraków.

- KĄŚ Józef, 2011, *Słownik gwary orawskiej*, wyd. 2, t. I–II, Księgarnia Akademicka, Kraków.
- KĄŚ Józef, 2015, *Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej*, t. I, Dom Ludowy, Bukowina Tatrzańska.
- SŁAWSKI Franciszek, 1952–1956, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. I: A–J, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, Kraków.
- STACHOWSKI Stanisław, 2014, *Słownik historyczno-etymologiczny turcyzmów w języku polskim*, Księgarnia Akademicka, Kraków.
- WYDERKA Bogusław, red., 2002, *Słownik gwar śląskich*, t. III, Państwowy Instytut Naukowy. Instytut Śląski w Opolu, Opole.

Halina Pelcowa

BURKA W LUDOWEJ INTERPRETACJI. NA PRZYKŁADZIE WYPOWIEDZI
MIESZKAŃCÓW WSI REGIONU LUBELSKIEGO

Streszczenie

Artykuł dotyczy słowa *burka*, a także form pokrewnych: *burek*, *burczak*, *burczanka* i *burocha*. *Burka* to w gwarach Lubelszczyzny nazwa wieloznaczna, określająca pięć pokrewnych desygnatów i notowana w pięciu różnych znaczeniach: 1) 'okrycie wierzchnie z grubego, ciemnego sukna lub filcu, mające postać peleryny z kapturem, używane podczas podróży', 2) 'duża chusta wełniana w kratę, z frędzlami, zakładana przez kobiety na ramiona i na głowę', 3) 'ciepła spódnica wełniana', 4) 'wełniana lub lniana fartuch do pasa', 5) 'fartuch do pasa zakładany do pracy w polu i w gospodarstwie'. Układy terenowe zostały przedstawione na dołączonej mapie, a analizy językowe oparte na obserwacji zachowań językowych 800 osób w wieku 70–90 lat, mieszkańców 400 wsi Lubelszczyzny.

BURKA IN FOLK INTERPRETATION. A STUDY BASED ON FIELD RECORDINGS
OF VILLAGE RESIDENTS OF THE LUBLIN REGION

Summary

The paper deals with the word *burka* and its synonyms: *burek*, *burczak*, *burczanka* i *burocha*. The word *burka* found in the Lublin dialects refers to five related designata, meaning: 1) 'an overwear made of thick dark cloth or felt having the form of a cape worn during the travel'; 2) 'a large checked woolen headscarf with fringes put by women over the head and shoulders'; 3) 'warm woolen skirt'; 4) 'woollen or linen waist apron'; 5) 'work and farmhouse apron'. The map of the geographic boundaries of the linguistic forms discussed has been drawn on the basis of the linguistic usage collected from eight hundred 70–90 year old residents of 400 villages of the Lublin region.

